

FINANSTILSYNET

THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

Fellesrapport

Inntektsrevisjon og virksomhetsforståelse

Tematilsyn 2012

DATO:
22. mars 2013

SEKSJON/AVDELING:
TILSYN MED REVISORER OG
REGNSKAPSFØRERE/
AVDELING FOR REGNSKAPS- OG
REVISORTILSYN

Innhold

1	Bakgrunn og formål	4
2	Gjennomføring av tematilsynet	4
3	Virksomhetsforståelse	5
3.1	Særlig om vurdering av prinsipper for inntektsføring	6
4	Vurdering av risiko og internkontroll	7
4.1	Vurdering av iboende risiko	7
4.2	Vurdering av mislighetsrisiko	7
4.3	Kartlegging av prosesser og internkontroll	8
5	Valg av angrepsvinkel	10
5.1	Særlig om revisjon av små virksomheter	11
6	Gjennomføring og revisors konklusjon	11
7	Viktigheten av "den røde tråden"	13
8	Oppsummering	13

1 Bakgrunn og formål

Finanstilsynet gjennomfører årlige tematisyn som del av tilsynet med revisjonsselskapene. Tematisynene gir Finanstilsynet grunnlag for å vurdere revisjonsutførelsen knyttet til det valgte temaet.

I 2012 var temaet revisjon av inntekter og revisors virksomhetsforståelse. Salg er hovedaktiviteten for de fleste virksomheter. Samtidig er salgsinntekter ofte vurdert som krevende å revidere, blant annet på grunn av komplekse inntektsprosesser. Revisors forståelse av virksomheten er avgjørende for revisjon av inntektsområdet, men også viktig for revisjonen for øvrig. Manglende virksomhetsforståelse har vært årsaken til svikt i revisjonskvaliteten i flere av Finanstilsynets tilsynssaker.

Formålet med tematisynet har vært å kartlegge hvordan revisor håndterer de særlige utfordringene som revisjon av inntekter innebærer, og vurdere om det foreligger vesentlige avvik i revisjonsutførelsen fra de krav som følger av lovgivningen, herunder god revisjonsskikk. Det har vært sentralt å undersøke om revisor har en tilstrekkelig forståelse av virksomheten, dens særegenheter og rammebetingelser, og de forretningsprosessene som genererer til inntektene.

2 Gjennomføring av tematisynet

Det er gjennomført 25 stedlige tilsyn, hvorav 10 på avdelingskontorer hos de fem store revisjonsselskapene (Ernst & Young, PwC, Deloitte, KPMG og BDO). De øvrige 15 er gjennomført hos et utvalg av mellomstore og mindre revisjonsselskap. Totalt er 49 oppdragsansvarlige og 53 revisjonsoppdrag kontrollert. Finanstilsynet har gitt samtlige revisjonsselskap skriftlig tilbakemelding på resultatet av kontrollen av de aktuelle revisjonsoppdragene. Selskapene er gitt anledning til å korrigere eventuelle feil.

Ved utvelgelsen av revisjonsselskap er det lagt vekt på spredning med hensyn til størrelse og geografiske lokalisering. I tillegg til revisjonsselskap på det sentrale Østlandet (Oslo, Asker, Bærum, Drammen, Romerike) har revisjonsselskap på Sørlandet (Kristiansand, Mandal), Vestlandet (Bergen) og i Trøndelag (Trondheim, Stjørdal) inngått i utvalget.

Ved utvelgelsen av hvilke revisjonsoppdrag som skulle kontrolleres, ble det lagt vekt på bransjespredning. Utvalget omfatter engroshandel, produksjonsvirksomhet, bygg- og anleggsvirksomhet, konsulenttjenester, detaljhandel, media og annen tjenesteytende virksomhet. Utvalget var dels risikobasert og dels tilfeldig. Resultatene fra tematisynet gir ikke et statistisk representativt grunnlag for å konkludere på revisjonskvaliteten i hele bransjen.

Revisjonshonoraret for de oppdragene som Finanstilsynet har gjennomgått, er i gjennomsnitt kr 124.000, og de reviderte foretakenes omsetning ligger i gjennomsnitt på kr 189 millioner . Noen få vesentlig større oppdrag er med i utvalget. Medianen for revisjonshonorar er kr 67.000 og medianen for omsetning kr 47 millioner.

26 av de reviderte foretakene har avlagt regnskap etter de alminnelige reglene i regnskapsloven (GRS). De øvrige 27 fulgte regnskapsreglene for små foretak.

Revisjonsoppdrag for foretak som følger internasjonale regnskapsregler (IFRS) ble ikke kontrollert. Revisjonsoppdragene som er gjennomgått gjelder for regnskapsåret 2010.

Finanstilsynets vurdering av revisjonsutførelsen er delt i følgende fire deler av revisjonsprosessen:

- Virksomhetsforståelse
- Vurdering av risiko og internkontroll
- Valg av angrepsvinkel
- Gjennomføring og revisors konklusjon

Revisor skal kunne dokumentere hvordan revisjonen er gjennomført samt resultatet av revisjonen på en måte som er tilstrekkelig til å kunne underbygge og etterprøve revisors konklusjoner, jf. revisorloven § 5-3 første ledd, jf. § 5-2 andre ledd og ISA 230¹.

Dokumentasjon er nødvendig for å kunne sikre kvaliteten på revisjonsoppdraget. I tillegg til det faktum at kvaliteten på en vurdering ofte blir bedre når den skrives ned, vil en god revisjonsdokumentasjon kunne være til hjelp for revisor fordi det gjør det lettere å se sammenhengen mellom de vurderingene som er gjort og de revisjonshandlingene som er valgt. I vurderingen av hva som er en "god" revisjonsdokumentasjon er utgangspunktet at den skal vise hva revisor har bygget sine konklusjoner på. For eksempel er kopier av saldolister, fakturaer, avtaler m.m. uten verdi dersom det ikke samtidig fremkommer hvilke revisjonshandlinger revisor har utført basert på denne informasjonen. Også kvalitetssikring av revisjonen før revisjonsberetning avgis og gjennomføring av etterfølgende kontroller, er helt sentrale mekanismer for å sikre tilstrekkelig revisjonskvalitet. Revisjonsdokumentasjonen er avgjørende for disse prosessene. Oppdragsansvarlig revisor må kunne se hva revisjonsteamet har tenkt og gjort. Revisjonsselskapets kvalitetskontrollsystem er avhengig av at oppdragsutførelsen er dokumentert. Også andre kontrollører, herunder DnR eller Finanstilsynet, må i sine vurderinger kunne bygge på det revisjonsdokumentasjonen viser. At revisor kan dokumentere hvilke revisjonshandlinger som er gjort, er også viktig dersom revisjonen blir gjenstand for prøving i rettsapparatet.

Finanstilsynet har i utgangspunktet forholdt seg til de vurderinger og revisjonsbevis som er dokumentert i revisors oppdragsarkiv. Der Finanstilsynet avdekket mangler, ble dette likevel drøftet med oppdragsansvarlig revisor for å vurdere om revisors forståelse av virksomheten og innhentede revisjonsbevis var bedre enn dokumentasjonen viste. Revisors muntlige redegjørelser avdekket i de fleste tilfellene at det var reelle mangler i revisors virksomhetsforståelse og de innhentede revisjonsbevis, og ikke kun mangler ved revisjonsdokumentasjonen.

3 Virksomhetsforståelse

Revisors forståelse av virksomheten er grunnleggende for å oppnå nødvendig kvalitet i revisjonen. Revisor har blant annet en plikt til å vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet. For å kunne gjøre det, må revisor opparbeide seg tilstrekkelig kunnskap om foretakets virksomhet. Det vises til revisorloven § 5-2 første ledd og ISA 315² punkt 11.

¹ ISA 230 – Revisjonsdokumentasjon

² ISA 315 – Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser

Revisor må ha tilstrekkelig kunnskap om virksomhetens art og organisering til å forstå hvordan foretakets inntekter genereres. Revisor må for eksempel opparbeide seg en forståelse av foretakets produkter og tjenester, vesentlige avtaler, finansiering og produksjons- og distribusjonsmetoder. Dette gir revisor et grunnlag for å vurdere forretningsmessige risikoer og risikoen for feilinformasjon i regnskapet samt den risikovurderingsprosess og internkontroll foretaket har etablert. Revisor må videre ha kunnskap om foretakets bransje og de lover og forskrifter foretaket er underlagt, herunder særlige regler for regnskapsrapporteringen. Virksomhetsforståelsen er avgjørende for revisors valg av revisjonsmessig angrepsvinkel og fastsettelse av videre revisjonshandlinger.

I flere av oppdragene fant Finanstilsynet at revisor ikke hadde satt seg tilstrekkelig inn i virksomheten til å kunne identifisere og vurdere risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Dette ble synliggjort ved manglende eller mangelfulle beskrivelser og oppfølging av:

- Forretningsgrunnlaget til foretaket, solgte varer og tjenester samt øvrige særtrekk ved virksomheten.
- Særlige lovkrav som regulerer virksomheten.
- De ulike virksomhetsområdene og inntektstypene, der det var flere virksomhetsområder.
- Avtaler av vesentlig betydning for inntektsgrunnlaget.
- Anvendelse av regnskapsreglene for små versus øvrige foretak.

3.1 Særlig om vurdering av prinsipper for inntektsføring

Som et ledd i revisors opparbeidelse av sin virksomhetsforståelse, må revisor ta stilling til foretakets valgte regnskapsprinsipper for inntektsføring. Revisor må kontrollere at klienten har valgt riktige regnskapsprinsipper for inntektsføring, at prinsippene er riktig anvendt og at det er gitt tilstrekkelige opplysninger om regnskapsprinsippene i noter til årsregnskapet. Prinsippene for inntektsføring er grunnleggende for regnskapsbrukerens forståelse av årsregnskapet.

Regnskapsloven oppstiller krav til opplysninger om anvendte regnskapsprinsipper, herunder prinsipper for inntektsføring, jf. §§ 7-2 og 7-35 (små foretak). Det vises også til NRS (V) Regnskapsføring av inntekt³.

Revisor må vurdere om presenterte inntektsføringsprinsipper er i samsvar med regnskapslovens krav og gjeldende rammeverk for rapportering. Revisor må særlig vurdere eventuelle endringer i foretakets prinsipper for inntektsføring, eller endringer i praktiseringen av dem.

Tematilsynet avdekket mangler knyttet til revisors vurdering og kontroll av foretakets inntektsføringsprinsipper for flere av de gjennomgåtte oppdrag. Manglene var:

³ NRS(V) Regnskapsføring av inntekt, punkt 6 Noteopplysninger (oktober 2010)

- Manglende dokumentasjon for at foretakets presenterte inntektsføringsprinsipper var vurdert, både med hensyn til overensstemmelse med regnskapsreglene og med hensyn til foretakets faktiske anvendelse av presenterte prinsipper.
- Flere foretak hadde i noter til årsregnskapet oppgitt prinsipper for inntektsføring som ikke gjaldt for virksomheten eller var irrelevante, uten at avvikene var identifisert eller fulgt opp av revisor.
- Mange revisjonsklienter som fulgte regnskapsreglene for små foretak, hadde ikke gitt informasjon om sine inntektsføringsprinsipper, uten at dette var vurdert eller påtalt av revisor.

4 Vurdering av risiko og internkontroll

Revisor skal vurdere risikoen for feilinformasjon i det reviderte regnskapet som følge av misligheter og feil, jf. revisorloven § 5-2 første ledd. Revisors risikovurderinger må bygge på en grunnleggende forståelse for virksomheten som skal revideres, herunder revisors bransjekunnskap og forståelse for foretakets inntektsprosesser, rutiner og internkontroll. Særlig ISA 315 utfyller revisorlovens krav til god revisjonsskikk når det gjelder revisors risikovurdering.

4.1 Vurdering av iboende risiko

Risikovurdering, prosess- og kontrollkartlegging henger tett sammen. For å kunne identifisere og beskrive risikoer for feilinformasjon, må revisor skaffe seg en forståelse av hvor risiko kan oppstå (iboende risiko). Deretter må revisor vurdere de kontrolltiltak foretaket har etablert (kontrollrisiko), jf. punkt 4.3.

Finanstilsynet fant i flere tilfeller følgende svakheter knyttet til revisors risikovurderinger på inntektsområdet:

- Manglende identifikasjon, beskrivelse og vurdering av risikoer som kan medføre vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 315 punktene 25 og 26. Revisor hadde dermed ikke grunnlag for å kunne vurdere om foretaket hadde etablert hensiktsmessige kontroller.
- Identifiserte risikoer var i liten grad knyttet opp mot transaksjonsklasser, kontosaldoer, tilleggsopplysninger og regnskapspåstander, jf. ISA 315 punkt 26. De regnskapspåstander revisor valgte å innhente revisjonsbevis for, fremstod dermed som tilfeldige eller ikke dekkende.
- Det var utført regnskapsanalyser (analytiske risikovurderingshandlinger), uten at det fremgikk av dokumentasjonen hvorvidt revisor hadde identifisert og fulgt opp de vesentlige forhold og utviklingstrekk som analysen indikerte.

4.2 Vurdering av mislighetsrisiko

Plikten til å vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet som følge av misligheter må ses i sammenheng med kravet, om at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil, jf. § 5-1 tredje ledd. Revisor skal spesielt ta stilling til risikoen

for misligheter knyttet til inntektsføringen. ISA 240⁴ utdyper nærmere hvilke oppgaver og plikter revisor har.

Risikoen for misligheter på inntektsområdet har sammenheng med den betydningen inntektene har for virksomheten og for regnskapet. Mislighetene er som oftest knyttet til uredelig regnskapsrapportering, eventuelt i kombinasjon med underslag. Det er ofte flere incentiver eller større press til regnskapsmanipulasjon på inntektsområdet enn på andre områder. For eksempel kan bonusordninger eller budsjetterte resultatmål medføre et ønske om å rapportere for høye inntekter. På den annen side kan det foreligge skattemessige eller andre motiver for å underrapportere inntekter. Selv om det er etablerte kontrollrutiner som skal sikre korrekt inntektsføring, er det i mindre foretak en særlig risiko for at ledelsen kan overstyre etablerte kontrollrutiner.

Revisor må som utgangspunkt legge til grunn at det foreligger risiko for misligheter knyttet til inntektsføringen. Dersom revisor likevel konkluderer med at det ikke foreligger risiko for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter knyttet til inntektsføring, må dette begrunnes. Revisors begrunnelse må bekrefte at relevante mislighetsrisikofaktorer, for eksempel de som er nevnt ovenfor, ikke finnes eller ikke medfører risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Hvorvidt foretaket har internkontroller som reduserer mislighetsrisikoene er en annen vurdering. Sistnevnte vurdering er viktig, men ikke av betydning for revisors vurdering av mislighetsrisikofaktorene som sådanne.

Finanstilsynet fant i flere tilfeller følgende svakheter knyttet til revisors mislighetsrisikovurderinger på inntektsområdet:

- Revisor hadde fastslått at det forelå mislighetsrisiko på inntektsområdet, uten at risikoen var spesifisert eller fulgt opp i det videre revisjonsarbeidet.
- Det forelå mislighetsrisikofaktorer som ikke var vurdert eller fulgt opp av revisor, jf. ISA 240 punkt 24.
- Revisor hadde anslått risiko for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter som lav, med henvisning til at foretaket hadde internkontroll som skulle dekke risikoen. Internkontrollen var imidlertid ikke nærmere spesifisert, og risikoen ble dermed mangelfullt fulgt opp.
- Revisor konkluderte med at det ikke var risiko for misligheter på inntektsområdet, men det manglet en begrunnelse for konklusjonen, jf. ISA 240 punkt 26.

4.3 Kartlegging av prosesser og internkontroll

For å kunne vurdere risikoen for feilinformasjon, må revisor kartlegge foretakets prosesser og internkontroll. Resultatet av kartleggingen utgjør revisors grunnlag for fastsettelse av type, tidspunkt og omfang av videre revisjonshandlinger. Forståelsen av foretakets internkontroll på inntektsområdet er nødvendig for å vurdere om det er mulig å uttale seg om regnskapsførte inntekter eller om svakheter i internkontrollen medfører begrensninger i revisjonsutførelsen, jf. punkt 5.1.

⁴ ISA 240 – Revisors oppgaver og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper

Det følger av god revisjonsskikk at revisor, uavhengig av hvilken revisjonsmessig angrepsvinkel som velges, må skaffe seg oversikt over foretakets internkontroll som er relevant for revisjonen. Det vises til revisorloven § 5-2 andre ledd, jf. ISA 315 punktene 12 og 13.

Revisors vurdering av internkontrollen må bygge på kunnskap om de forretningsprosesser og transaksjonsklasser som er av betydning for den finansielle rapporteringen. De vesentlige forretningsprosessene må derfor kartlegges. Revisor må forstå hvordan transaksjoner som er relevant for regnskapet initieres, registreres, prosesseres og rapporteres. Kartleggingen av transaksjonsklasser og prosesser er viktig både for å kunne identifisere iboende risikoer og for å forstå foretakets internkontroll, herunder de relevante kontrollaktiviteter. Vesentlige svakheter i foretakets internkontroll skal revisor kommunisere i nummerert brev til foretakets styre. Det vises til revisorloven § 5-2 fjerde ledd, jf. ISA 265⁵.

Finanstilsynet fant i flere tilfeller følgende svakheter knyttet til revisors kartlegging av foretakets prosesser og kontroller på inntektsområdet:

- Kartleggingen av foretakets inntektsprosesser var mangelfull og i enkelte tilfeller fraværende, jf. ISA 315 punkt 18.

En særlig svakhet ved kartleggingen av foretakets inntektsprosesser var manglende skille mellom ulike inntektstyper som kan ha ulik risiko (kontantsalg, kredittsalg, salg av varer, salg av tjenester, avtaleregulerte inntekter etc.). Når revisjonstilnærmingen ikke er tilpasset ulike inntektstyper, medfører dette en risiko for at vesentlige feil ikke oppdages.

- Beskrivelsen av foretakets interne kontroller var mangelfull, ofte uten en angivelse av hvilke risikoer kontrollene var ment å dekke, jf. ISA 315 punkt 12. Dette gjaldt i flere tilfeller også for de kontrollene revisor hadde valgt å teste. Det forelå derfor ikke en vurdering av om de utvalgte kontrollene var hensiktsmessig utformet.
- Utformingen og iverksettelsen av interne kontroller som var ment å dekke særskilte risikoer var ikke vurdert, jf. ISA 315 punktene 29 og 13.
- Foretakets kontrollmiljø var ikke vurdert i tilstrekkelig grad, jf. ISA 315 punkt 14.
- Benyttede serviceorganisasjoner og betydningen av deres tjenesteleveranser for internkontrollen i foretaket var ikke beskrevet, jf. ISA 315 punkt 18 og ISA 402⁶.

Som følge av mangler ved identifikasjonen av iboende risikoer og mangler i kartleggingen og vurderingen av foretakets internkontroll, var konklusjonene på kombinerte risikovurderinger og anslått risiko for feil i regnskapet ikke underbygget. Følgelig var grunnlaget for valg av revisjonsmessig angrepsvinkel og videre planlegging av revisjonshandlinger mangelfullt.

⁵ ISA 265 – Kommunikasjon av mangler i intern kontroll til dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll

⁶ ISA 402 – Særlige hensyn ved revisjon av en enhet som bruker en serviceorganisasjon

5 Valg av angrepsvinkel

Revisor må bestemme type, tidspunkt og omfang av revisjonshandlinger basert på sin risikovurdering og forståelse av foretakets internkontroll. Den revisjonsmessige angrepsvinkelen bestemmes av i hvilken grad revisor velger å bygge på foretakets internkontroll.

Revisor må planlegge omfanget av substanshandlinger for innhenting av revisjonsbevis blant annet med utgangspunkt i antatt kontrollrisiko. Omfanget av substanshandlinger kan reduseres, dersom revisor på bakgrunn av sine risikovurderingshandlinger og oppnådd forståelse av utformingen av foretakets internkontroll, anser at kontrollrisikoen er redusert (lav eller middels). Revisor må da utføre kontrolltester for å få bekreftet sin vurdering av kontrollrisikoen. Revisor må dessuten vurdere om kontrollmiljøet i foretaket gjør at internkontrollen er effektiv.

Til tross for at kontrollrisikoen antas å være redusert, kan revisor finne det mer hensiktsmessig å velge en angrepsvinkel med kun substanshandlinger. Da bygger revisor ikke på foretakets internkontroll, men gjennomfører revisjonen som om kontrollrisikoen var høy.

For salgstransaksjoner er substanshandlinger alene ofte uegnet som revisjonsmessig angrepsvinkel. Dette gjelder når det er knyttet risiko til fullstendighet eller nøyaktighet i registrerte inntekter, og særlig når salgstransaksjoner er underlagt automatiserte prosesser. Revisor bør derfor normalt ta utgangspunkt i at revisjonsrisikoen på inntektsområdet må reduseres ved test av kontroller, i tillegg til substanshandlinger.

Generelt må revisor vurdere om svakheter i internkontrollen på inntektsområdet kan medføre en begrensning i revisjonsutførelsen. Dersom dette er tilfellet, må revisor videre vurdere om det er mulig å uttale seg om fullstendigheten av inntektene i årsregnskapet, jf. punkt 5.1.

Finanstilsynets har sett på hensiktsmessigheten av valgt angrepsvinkel, samt hvordan resultatet av risikovurderingshandlingene og valgt angrepsvinkel er reflektert i planlagte revisjonshandlinger.

Finanstilsynet fant i flere tilfeller følgende svakheter:

- Valgt angrepsvinkel fremgikk ikke av dokumentasjonen eller fremsto som uklart, jf. ISA 330 punkt 6.

Revisor var usikker i sitt valg av revisjonsmessig angrepsvinkel på inntektsområdet, og i flere tilfeller var de utførte revisjonshandlingene ikke konsistent med den angrepsvinkel revisor hadde valgt i planleggingen.

- Revisjonen var basert på substanshandlinger alene, selv om dette ikke var egnet til å gi tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for fullstendighet av inntekter, jf. ISA 330 punkt 8(b).
- Revisor hadde lagt til grunn redusert kontrollrisiko uten at:
 - relevante kontroller var identifisert, planlagt testet eller testet
 - relevante kontroller var knyttet opp mot iboende risikoer eller regnskapspåstander
 - utformingen av relevante kontroller var vurdert

- relevante kontroller var bekreftet iverksatt
 - vurdering av kontrollmiljøet var dokumentert
- Det vises til ISA 315 punktene 12, 13 og 14 og ISA 330 punkt 8.

5.1 Særlig om revisjon av små virksomheter

Små virksomheter har gjerne et begrenset transaksjonsvolum, få ansatte og en ledelse som ofte er sterkt involvert i driften av foretaket. Internkontrollen er ofte svak eller uformell og dårlig dokumentert. Imidlertid er ledelsen ofte i en posisjon hvor de effektivt kan følge med på gjennomføringen av transaksjoner, de ansattes arbeid og fange opp feil av betydning for finansiell rapportering.

Fra et revisjonsperspektiv kan manglene ved et lite formalisert kontrollmiljø kompenseres med en tett involvering fra ledelsen. Revisor må gjøre en konkret vurdering av i hvor stor grad det kan bygges på de overordnede og overvåkende ledelseskontrollene. Dersom revisor anser at kontrollrisikoen i noen grad reduseres og legger dette til grunn, må revisor utføre test av kontrollene for å få bekreftet sin vurdering. Slike tester kan ofte være vanskelig å utføre direkte. Revisor kan skaffe seg en oppfatning om ledelseskontrollene fungerer, f.eks. ved å undersøke med ansatte hvordan de ser at ledelsen følger opp driftsmessige forhold. Revisor kan også undersøke med eventuell regnskapsfører hvordan ledelsen engasjerer seg i den økonomiske rapporteringen; herunder om ledelsen kommer med spørsmål eller kommentarer som viser at ledelsen har satt seg inn i de rapporter de blir forelagt, og om ledelsen bruker rapporteringen aktivt i sin styring av virksomheten. Revisor må samtidig være oppmerksom på mislighetsrisiko som kan knyttes til ledelsens mulighet til overstyring av prosesser og kontroller. Revisors begrunnelse for sin vurdering av ledelsens integritet blir derfor desto viktigere.

Finanstilsynet fant i flere tilfeller følgende svakheter:

- Revisor hadde uten videre konkludert med at foretakets kontrollrisiko var høy, på grunnlag av en generell oppfatning om at internkontrollen var fraværende eller mangelfull. Revisor hadde imidlertid ikke vurdert om svakheter i internkontrollen kunne medføre begrensninger i revisjonsutførelsen.
- Revisor hadde basert revisjonen på substanshandlinger som ikke ga tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for bokførte inntekter. Dette skyldtes i mange tilfeller at revisor i realiteten hadde forutsatt at kontrollrisikoen var redusert, uten å ha vurdert internkontrollen, herunder ledelseskontroller revisor eventuelt kunne ha bygget på.
- Revisor hadde lagt vekt på at ledelsen fulgte opp løpende regnskapsrapportering mot budsjett, men uten å vurdere hvordan analysen ble gjennomført, hva som ble ansett som budsjettavvik eller hvordan avvik ble fulgt opp.

6 Gjennomføring og revisors konklusjon

Finanstilsynet kontrollerte om revisor hadde gjennomført de revisjonshandlingene som var planlagt og om de var tilpasset den anslåtte risikoen for feilinformasjon i regnskapet. Det ble også vurdert om det var forhold som kunne tyde på at revisor ikke hadde innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for bokførte inntekter.

Finanstilsynet avdekket følgende svakheter ved flere revisjonsoppdrag:

- Analytiske revisjonshandlinger for å innhente revisjonsbevis for inntekter var utført uten at revisor hadde definert forventninger, forholdstall og grenser for avvik fra forventet resultat som kunne aksepteres uten videre undersøkelser, jf. ISA 520⁷ punkt 5. Mange revisorer hadde heller ikke vurdert egnetheten av utførte analyser og påliteligheten av informasjonen analysene bygget på.

Bruttofortjenesteanalyser var utført uten at revisor hadde vurdert hva som var normal bruttofortjeneste, og uten at avvik fra normal eller forventet bruttofortjeneste var undersøkt nærmere. I tilfeller hvor revisor innhentet forklaringer fra ledelsen, var disse ofte lagt til grunn av revisor uten at det ble innhentet underbyggende revisjonsbevis. Ofte var bruttofortjenesteanalysen gjort på et så høyt aggregeringsnivå at analysen ikke kunne legges til grunn som revisjonsbevis. Typisk skjedde dette ved at flere virksomhetsområder eller ulike produktkategorier inngikk i samme beregning.

- Test av kontroller var ikke gjennomført til tross for at revisor hadde lagt til grunn en antakelse om redusert kontrollrisiko.

Gjennomføringen av planlagte tester av kontroller, var i mange tilfeller mangelfull. Kontroller valgt ut for testing var mangelfullt beskrevet, og utførte testhandlinger var mangelfullt dokumentert. Det samme gjaldt revisors vurdering og konklusjon på hvorvidt antatt kontrollrisiko var bekreftet. Revisor hadde i enkelte tilfeller konkludert med at iboende risikoer ikke medførte risiko for feilinformasjon som følge av god internkontroll, uten at revisor hadde vurdert hvorvidt internkontrollen var hensiktsmessig utformet eller iverksatt, jf. ISA 315 punkt 13.

"Vugge-til-grav-tester" av prosesser og kontroller ble likestilt med tester av kontroller, til tross for at de ikke omfatter test av at kontrollenes effektivitet og derfor ikke kunne bekrefte revisors antakelse om redusert kontrollrisiko.

- Utførte substanshandlinger ga ikke tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for inntektene.

Revisor hadde kun utført substansrevisjon av inntektsområdet, til tross for at substanskontroller alene ikke kunne gi revisjonsbevis for fullstendighet av inntekter. Manglende revisjonsbevis for fullstendighet av inntekter skyldtes ofte manglende testing av kontroller for å få bekreftet antakelsen om redusert kontrollrisiko. I andre tilfeller var utførte substanshandlingene feil utformet, for eksempel ved at det kun ble utført kontroll fra hovedbok til fakturagrunnlag.

- Dokumentasjonen av utførte revisjonshandlinger var mangelfull.

Postene eller forholdene som ble testet, var ikke tilstrekkelig beskrevet, og utførte revisjonshandlinger var derfor ikke etterprøvbare. Arbeidspapirene var heller ikke signert og datert. Det vises til revisorloven § 5-3 og ISA 230 punkt 9.

- Utvelgelsen av kontroller og/eller detaljer for testing var mangelfullt begrunnet og dokumentert. Dermed fremgikk det ikke alltid hvorvidt utvalget som ble testet

⁷ ISA 520 – Analytiske handlinger

oppfylte formålet med revisjonshandlingen. Det vises til revisorloven § 5-1 første og andre ledd, jf. ISA 500⁸ punkt 10.

7 Viktigheten av "den røde tråden"

Det må være en logisk sammenheng fra revisors virksomhetsforståelse og risikovurderingshandlinger via planlegging og valg av revisjonsmessig angrepsvinkel til gjennomføring og endelig konklusjon. Tematilsynet har vist at denne sammenhengen har manglet.

Revisjonsutførelsen må ta utgangspunkt i risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, og bygge på revisors virksomhetsforståelse. Foretakets inntektsprosesser må kartlegges og forstås, slik at revisor identifiserer risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet ved sine risikovurderingshandlinger. Risikoene må følges opp gjennom hele den etterfølgende revisjonsprosessen. Revisor må vurdere om de identifiserte interne kontroller i foretaket er relevant overfor de identifiserte vesentlige risikoene på inntektsområdet, om de er hensiktsmessig utformet og om de er iverksatt. Dersom revisor legger til grunn en redusert kontrollrisiko, må revisjonsmessig angrepsvinkel inkludere test av kontroller for å bekrefte at kontrollrisikoen er redusert. Risikoen for vesentlige feilinformasjon i regnskapet må gjenspeiles i de etterfølgende substanshandlingene, slik at det totalt innhentes tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. Konklusjon om at tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis er innhentet, må klart fremgå av revisjonsdokumentasjonen og være underbygget av de utførte revisjonshandlingene. Sammenhengen mellom de ulike fasene i revisjonsprosessen, "den røde tråden", må være tydelig.

8 Oppsummering

Formålet med tematilsynet 2012 var å vurdere revisors håndtering av særlige utfordringer knyttet til revisjon av inntekter og revisors virksomhetsforståelse. Revisjonsutførelsen er vurdert opp mot revisorlovens bestemmelser, herunder kravene som følger av god revisjonsskikk.

Finanstilsynet avdekket svakheter ved revisjonsutførelsen for drøyt halvparten av de kontrollerte revisjonsoppdragene. Svakhete varierte fra mindre alvorlige mangler ved revisors dokumentasjon til mer alvorlige mangler ved revisors innhentede revisjonsbevis. Det er ikke identifisert systematiske forskjeller i revisjonskvaliteten mellom de fem store revisjonsselskapene og de øvrige.

Den største svakheten var, etter Finanstilsynets syn, at revisor ikke har sett revisjonshandlingene i de ulike fasene av revisjonsprosessen i sammenheng. Mangler ved revisors virksomhetsforståelse har resultert i mangelfull risikovurdering, og dermed sviktende grunnlag for fastsettelse av etterfølgende revisjonshandlinger. Dette medførte i flere tilfeller at revisor ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis.

Resultatene fra tematilsynet understreker behovet for økt bevissthet i revisjonsbransjen knyttet til revisjon av inntekter.

⁸ ISA 500 - Revisjonsbevis

FINANSTILSYNET

Postboks 1187 Sentrum

0107 Oslo

POST@FINANSTILSYNET.NO

WWW.FINANSTILSYNET.NO